

UDKAST

Torup -

Danmarks Pompeji

En beskrivelse af udgravningskampagnen 2014

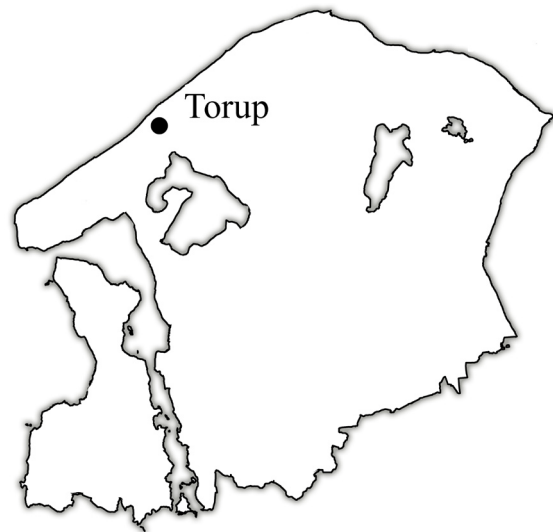
Indledning

Tirsdag d. 20. april 1965 var overskriften på side 18 i BT: ”Torup Danmarks Pompeji?”. Overskriften rammer meget præcist. Et op til 2 m tykt flyvesandslag dækker i dag det område, hvor Torup landsbyen i sin tid lå. Kun rødder fra fyrretræerne i Tisvilde Hegn har forstyrret kulturlagene. Fjernes flyvesandet står man på den kulturflade, som Torup-bønderne færdedes på frem til tiden omkring 1600, hvor byen med 12 gårde og 4 huse blev endeligt forladt.

Historik

I 1958-1965 blev Torup genfundet. Det skete ved anvendelse af fosfatanalyse over et større område. Undersøgelsen blev foretaget af Skovhistorisk Selskab under ledelse af P. Chr. Nielsen med hjælp fra forstkandidater og spejdere. I alt blev gravet 165 prøvehuller ned gennem sandlaget over et område på godt 150 ha. Indenfor et areal på ca. 1,5 ha fandtes markant forhøjede fosfatværdier. Ved gravning på området fandt man i et af felterne jernslugger og et anlæg, der blev tolket som en jernudvindingsovn.

Samtidig med fundet af ”jernudvindingsanlægget” henvendte en gruppe gymnasieelever (SAKSO-gruppen) fra Østre Borgerdydskolen i København sig til Skovhistorisk Selskab og tilbød assistance i bestræbelserne på at finde yderligere anlæg under flyvesandet, der kunne bekræfte, at det virkelig var landsbyen Torup, der var blevet genfundet. Gruppen, der var under ledelse af Søren Frandsen, arbejdede på forsøgsbasis med elektriske sporingsmetoder, der kunne afsløre stenlægninger og andre kulturspor under flyvesandet. Metoden blev i første omgang testet på et område umiddelbart

vest for stedet, hvor Skovhistorisk Selskab foretog sine undersøgelser. Undersøgelsen gav på dette sted ikke særlig markante udslag, men alligevel blev over et felt på ca. 50 kvadratmeter gravet ned til kulturfladen under flyvesandet uden at finde anlægsspor på overfladen. En nærmere undersøgelse af det ca. 50 cm. tykke kulturlag afslørede imidlertid flere stolpehuller, der ved overgangen til undergrunden stod meget markant. I bunden af kulturlaget fandtes endvidere anlæg og skår af oldtidskarakter.

Arbejdet blev fulgt af Nationalmuseets 3. afd. ved overinspektør Holger Rasmussen og museumsinspektør Svend Nielsen, men også den lokale museumsleder fra Gilleleje Museum H.C. Terslind tog i flere af møderne. Det var navnlig Skovhistorisk Selskabs undersøgelser af ”jernudvindingsovnen”, der blev drøftet på møderne, men ingen kunne give fyldestgørende svar på anlæggets nærmere karakter.

SAKSO- gruppen havde i 1965-66 foretaget

Undersøgelserne 1965-1972

yderligere elektriske undersøgelser af en anden lokalitet med højt fosfattet ca. 50 meter længere mod nord. En forhøjning, der stak op gennem flyvesandet, viste sig hurtigt at være de sammensunkne dele af kappen fra en bageovn og dermed var det sikkert, at et af stuehusene antagelig fra landsbyen Torup var fundet. Ved hjælp fra skovdistriktet blev flysandetslaget, der var op til en meter tykt, fjernet over hele stuehuset, vestlængen og gårdspladsen. I de følgende år undersøgte SAKSO- gruppen gården nærmere. Fra 1969-72 blev deltagerkredsen udvidet, idet flere studerende fra europæisk etnologi ved Københavns Universitet udnyttede muligheden for at få et indblik i den arkæologiske metode, idet Søren Frandsen efter en start som studerende på forhistorisk arkæologi i København i 1969 skiftede til materiel folkekultur, der senere skiftede

navn til europæisk etnologi. Professor Axel Steensberg fulgte undersøgelserne og skaffede en bevilling på 5.000 kr. fra Carlsbergfondet til afholdelse af udgifter til materiel og leveomkostninger. Steensberg omtalte fundet af tomten ”som en fed fugl”.

Efter Søren Frandsens ansættelse som museumsleder på Gilleleje museum i 1978 lå det i luften, at undersøgelserne af gården i Torup skulle færdiggøres, idet østlængen og gårdspladsområdet endnu ikke var udgravet i sin helhed. Det skete i 1992, hvor museets nyansatte arkæolog Jens Aage Pedersen og Michael Ahlström stod for arbejdet med Søren Frandsen på sidelinjen.

Ved samme lejlighed oprensede man de gamle grøfter fra Skovhistorisk Selskabs undersøgelser fra midten af 1960'erne og

Undersøgelserne 1992

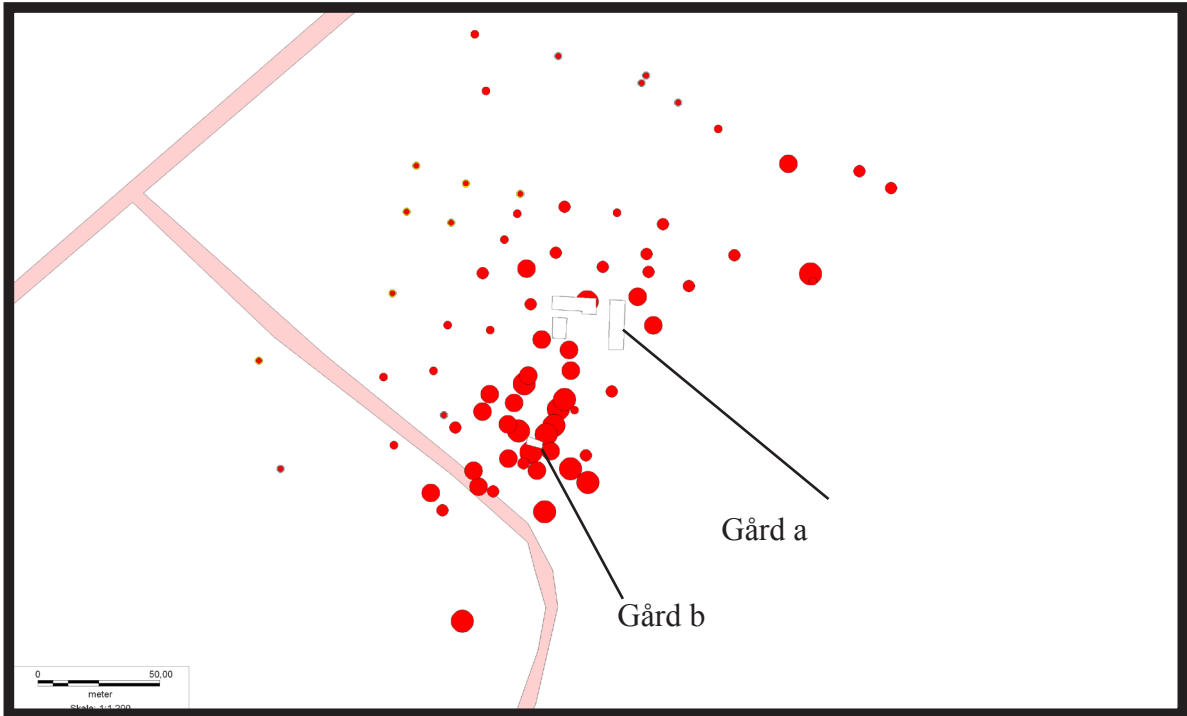
Undersøgelserne 2011

udvidede området lidt for at få et bedre indtryk af anlæggene, men der blev ikke gravet ned i kulturlagene. Det viste sig nu, at ”jernudvindingsovnen” i stedet var en bageovn fra endnu et stuehus, måske med samme rumindretning som det første. Det blev samtidig påvist, at jernslagterne muligvis stammer fra grupper, der kan være ældre end hustomten.

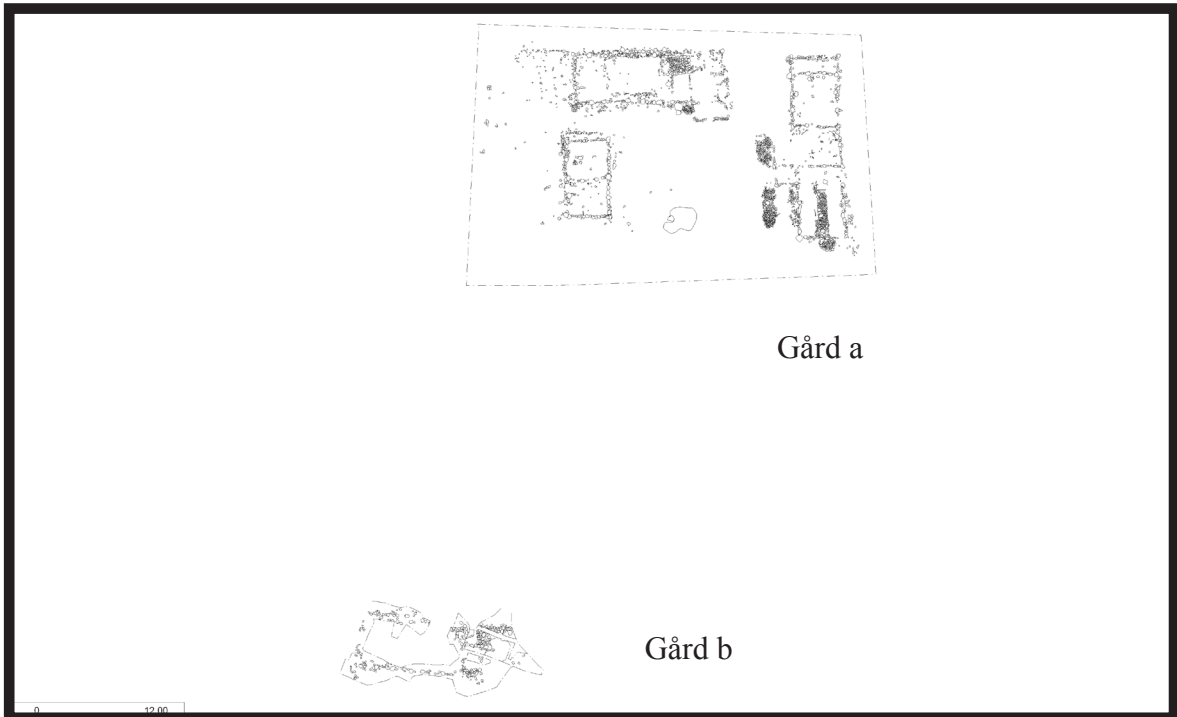
I 2011 foretog Gilleleje Museum ved Kjartan Langsted en supplerende fosfatundersøgelse inden for de 1,5 ha, der i 1960`erne havde vist høje fosfatværdier. Ved denne undersøgelse blev i alt 20 steder boret ned gennem flyvesandet og fosfatprøver udtaget. Formålet var at få kendskab til, om der måske lå endnu flere gårde indenfor arealet. Yderligere to lokaliteter blev ved denne lejlighed fundet interessante.

Status

Status for undersøgelserne i Torup er, at der fra 1958 til 2011 er fundet to sikre gårdtomter. Af disse er det kun gård A, der er udgravet i sin helhed, mens gård B kan dokumenteres gennem sin bageovn og stuehusets omrids. Dertil kommer to lokaliteter, der måske også indeholder gårdtomter, men formodningen bygger indtil videre kun på boreprøver.

Fosfat undersøgelserne

Projekt 2014

Det forhold, at sandet har dækket Torup for over 400 år siden, gør, at der er en helt unik mulighed for at indsamle arkæologiske data af høj kvalitet. Selvom gårdene er blevet forladt og alt brugbart materiale fjernet, fremstår syldstensrækker, ildsteder og ovnanlæg fuldstændig intakte. Det giver gode muligheder for at udtale sig om de dagligdags funktioner i rummene, som det er tilfældet i gård A.

Udgravning

Smeninar udgravning....

En del af Sjællands middealder

Forskningspørgsmål

- 1) Afklaring af gård B's grundplan set i forhold til gård A. Er der tale om en tilsvarende ildsteds- og rumindretning eller hvordan forholder det sig ?
- 2) Bageovnen formodes at være stuehusets centrale ildsted. At få fastlagt omstændighederne omkring dens tilblivelse og udvikling er derfor et centralt forskningsemne. Den kan have ældre forgængere i de tomter, der sandsynligvis gemmer sig under det yngste stuehus.
- 3) En de vigtigste problemstillingerne omkring det sjællandske stuehus er, hvornår den store rektangulære bageovn vinder indpas i boligindretningen hos bønderne, og hvordan denne ovntype forholder sig til røgovnene med stenkappe, som vi kender fra andre undersøgelser af middelalderlige gårdtomter bl. a. fra gård A i Torup ?

4) Fokus på mikrofund frembragt ved vandsoldning samt knoglemateriale og makroforsiler. Selvom der ved Skovhistorisk Selskabs undersøgelser i midten af 1960'erne blev bortgravet dele af bageovnen, er der stadig så meget bevaret, at også en nærmere undersøgelse af makroforsiler fra dette anlæg vil kunne give væsentlige oplysninger om forholdene ved brugen af ovnen.

5) Undersøgelsen af smedeslaggerne og deres oprindelse. Stammer de fra en smedje i nærheden eller hvordan er sammenhængen ?

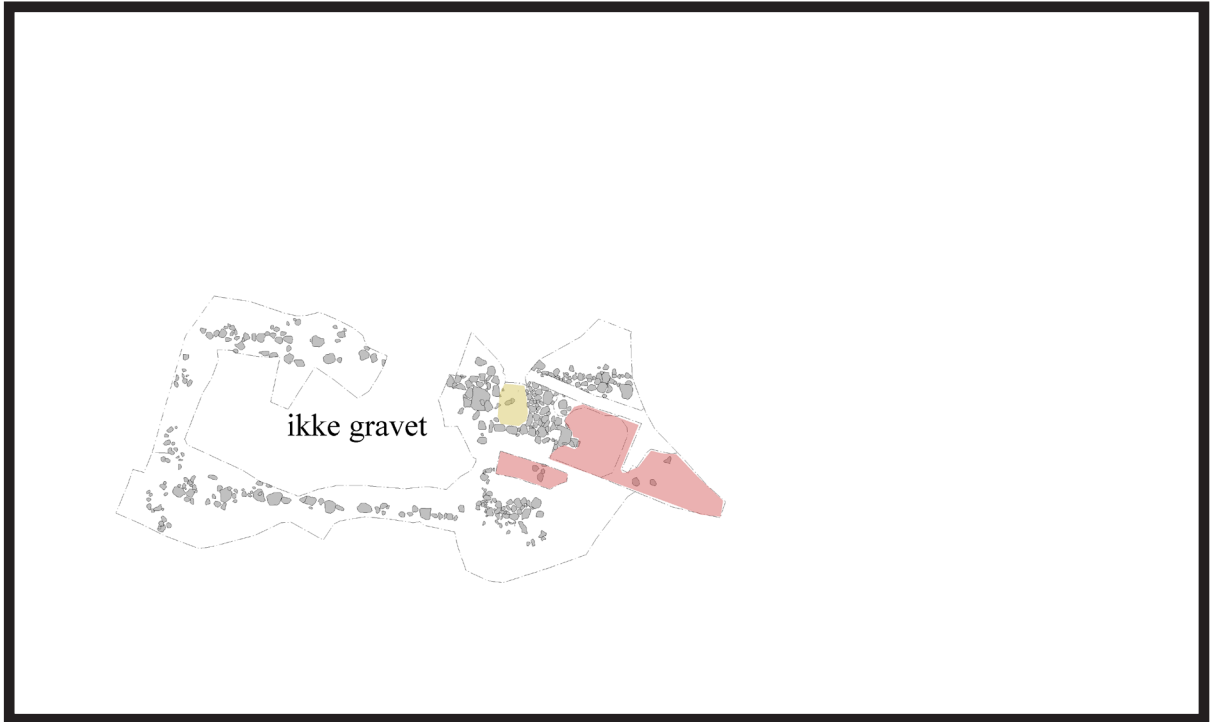
Forberedelse

Dele af tomten er stadig dækket af flyvesand, men Gilleleje Museum vil sørge for, at det meste er fjernet inden undersøgelsen i 2014 går i gang. I øvrigt er det hensigten før kampagnen at afdække arealer for flyvesand med henblik på fastlæggelse af gårdens længer.

Kalender...

Gilleleje 17. april 2013

Kjartan Langsted, arkæolog
Søren Frandsen, museumsleder

Plantegning over gård b. Rød = område der er udgravet til råjorden, gult = område med lerlag er den øverste del af ovnen.